

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.007.01 у Національній академії
внутрішніх справ ДП-680, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Оніщенко Наталії Миколаївни на дисертацію Кушакової-Костицької Наталії Вадимівни на тему «Філософсько-правові засади становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Дисертація здобувача кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ Наталії Вадимівни Кушакової-Костицької присвячена дослідженню філософсько-правових засад розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Актуальність обраної теми дослідження обумовлюється тим, що незважаючи на значну кількість публікацій, питання, пов'язані з визначенням історичних передумов та особливостей становлення інформаційного суспільства, з метою виявлення перспективи його трансформації у суспільство знань, все ще лишаються маловивченими. Безумовно, це знижує рівень філософсько-правової розробки проблеми. Між тим, не можна зрозуміти прийдешнє без усвідомлення минулого, а без ефективного управління прийдешнім неможливо передбачити майбутнє.

Від початку ХХІ століття інформація займає дедалі більш значне місце в житті людини як члена суспільства. Засоби масової інформації поширюють її, інформаційні технології займаються її обробкою. Висувається ідея трансформації інформаційного суспільства у суспільство знань, до якого можливо прямує людство. Основою такого суспільства було б виробництво й споживання не товарів і послуг, а інформації, цінність якої визначається її корисністю та здатністю забезпечити суб'єкта необхідними умовами для досягнення поставленої ним мети.

ВДСД НАВС			1
Зх. №	3531	09	20 19 р.
кількість аркушів:			
осн. док.	10	додаток	-

До однієї з основних характеристик інформації прийнято відносити її достовірність, тобто здатність об'єктивно відображати процеси та явища, що відбуваються в навколишньому світі. Як правило, достовірною вважається, насамперед інформація, яка несе у собі безпомилкові та істинні дані, тобто такі, зміст яких неможливо оскаржити або заперечити. Актуальність – здатність інформації відповідати вимогам сьогодення (поточного часу або певного часового періоду).

При цьому слід враховувати, що інформація не має двох основних властивостей матеріальних об'єктів – заряду і маси. Вона не є матерією, але формує матеріальні сутності – об'єктивні реальності: предмети і явища природи та соціальної життєдіяльності. До інших характеристик інформації необхідно віднести її суспільну та мовну природу, дискретність та властивість старіння, тобто втрату актуальності

Мета дисертаційної роботи Кушакової-Костицької Н. В. полягає у визначенні філософсько-правових засад розвитку інформаційного суспільства в Україні, а також основних рис, особливостей розвитку та характеру впливу інформаційного суспільства на українську спільноту. Автор виокремив закономірності, які обумовили стрімкий та неупинний прогрес інформаційно-комунікаційних технологій та їх вплив на філософські, правові, соціальні, економічні, політичні, етично-моральні, культурно-освітні та інші виміри життєдіяльності соціуму. Особливу увагу приділено захисту права на отримання достовірної та своєчасної інформації як одного з основоположних прав людини і громадянина.

Відповідно до окресленого предметного поля дослідження, дисертант вирішив низку завдань, зокрема:

– охарактеризована історіографічна та методологічна база дослідження, що передбачало: висвітлення історії дослідження інформаційного суспільства, визначення методології дослідження філософсько-правових

аспектів його функціонування, встановлення принципів міждисциплінарного підходу до його дослідження;

- наданий філософсько-правовий концепт дискурсивного поля інформаційного суспільства, для чого послідовно розглянути основні цінності та поняття, основні ознаки та особливості формування групової і індивідуальної свідомості в інформаційну еру;

- висвітлені регіональні та глобальні особливості становлення і розвитку інформаційного суспільства, а саме: західного варіанту, розвинених азійських країн; країн Центральної і Східної Європи;

- визначена роль міжнародних інституцій, держави і права у формуванні інформаційного суспільства, що конкретизувалося за допомогою епістемологічного підходу до сутності правовідносин в інформаційну, встановлення гносеологічних засад діяльності міжнародних інституцій в контексті правового регулювання інформаційного суспільства, філософсько-правової концептуалізації формування правової і законодавчої бази інформаційного суспільства в країнах із прецедентною, континентальною системою права та в окремих країнах – колишніх республіках СРСР;

- висвітлені перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні, зокрема, його національних та наднаціональних особливостей, взаємозв'язку права та етики в контексті регулювання мережі Інтернет, змісту електронного урядування та діалектики ймовірних позитивних і негативних наслідків.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Науково-дослідна робота виконувалася відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015; Стратегії розвитку інформаційного суспільства України, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р; Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 рр., схваленої розпорядженням Кабінету

Міністрів України від 17.01.2018 р. № 67-р; Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20.09.2017 р. № 649-р; Пріоритетних напрямків наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015-2019 рр., затверджених наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275, планів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт МВС України, Національної академії внутрішніх справ.

Дисертаційна робота виконана в межах кафедральної теми наукових досліджень «Філософські та методологічні проблеми правознавства та правоохоронної діяльності». Тематика дисертації відповідає вимогам паспорту спеціальності 12.00.12 – філософія права. Тему дисертації затверджено рішенням Вченої Ради Національної академії внутрішніх справ від 27.12.2005 р. (протокол № 19) та схвалено на засіданні НАПрН України (тема № 686 внесена до Переліку тем дисертаційних досліджень за 2005 р.).

Ступінь обґрунтованості та достовірності основних наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, висновки та практичні рекомендації базуються на результатах власних досліджень Кушакової-Костицької Н. В. Базові джерела дисертації склали Конституція України та конституції інших країн; національне і зарубіжне законодавство в галузі інформації; міжнародно-правові акти щодо права на інформацію; спеціальна література з теорії та історії інформаційного права, конституційного та інформаційного права, філософії права та соціальної філософії, інформатики; матеріали Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, Європейського Суду з прав людини.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в ньому вперше в вітчизняній науці проведено комплексний аналіз філософського-правових вимірів у теорії та практиці функціонування інформаційного суспільства,

виявлено специфіку означених питань, обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення їх наукового обґрунтування та нормативного регулювання.

Практичне значення отриманих результатів.

Результати проведеного дослідження характеризуються достатньою теоретичною та практичною значущістю. Сформульовані в роботі положення, висновки та пропозиції впроваджено та може бути використано у: *законотворчій діяльності* – у процесі підготовки законопроектів щодо подальшого розвитку наукових засад розбудови інформаційного суспільства в Україні, інформатизації освітніх процесів, нових галузей науки і техніки, пов'язаних із регулюванням інформаційних правовідносин; *практичній діяльності* – при розгляді подань, звернень і скарг, пов'язаних із порушенням права на інформацію, та аналізі законодавчих актів, які регулюють інформаційні відносини в Україні, на предмет їх відповідності Конституції; при розгляді інформаційних спорів у судах апеляційної інстанції; *навчальному процесі та науково-дослідній роботі* – при викладанні відповідних навчальних дисциплін, при підготовці наукових заходів, навчально-методичних і дидактичних матеріалів, для самостійного вивчення здобувачами вищої освіти.

Повнота викладення наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях.

За матеріалами дисертації автором опубліковано 85 роботи, серед яких дві наукові монографії, 31 стаття у наукових фахових виданнях (зокрема, 5 статей у зарубіжних наукових періодичних виданнях), 52 тезах виступів на конференціях і працях, що додатково відображають результати дослідження. Кількість публікацій, їх обсяг, якість та повнота висвітлення результатів проведеного дослідження відповідає вимогам до такого роду кваліфікаційних робіт.

Характеристика розділів, оцінка змісту дисертації, її завершеність в цілому.

Результати дослідження представлені на 524 сторінках, з них обсяг основного тексту становить 462 сторінки. Список використаних джерел містить 869 наукових публікацій. Текстова частина роботи складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що містять 18 підрозділів, висновків, додатку.

У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дисертації, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, задачі, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо їх упровадження та апробації, а також щодо публікацій, у яких відображено основні положення роботи.

У розділі 1 **«Концептуальні засади інформаційного суспільства: історіографічна та методологічна база дослідження»** автор висвітлює питання, пов'язані з історичними витоками інформаційного суспільства, яке визначається як постіндустріальний (інтелектуальний) етап розвитку соціальної організації. При цьому процес утворення цього типу соціальної організації розглядається не тільки з точки зору економічних процесів, а й щодо виникнення нових тенденцій в соціальній і духовній сферах.

У розділі 2 **«Філософський аналіз концепції інформаційного суспільства»** охарактеризовані основні цінності та поняття інформаційного суспільства, основні його ознаки та особливості формування групової й індивідуальної свідомості в інформаційну еру, що дозволило розглянути співвідношення філософсько-правових і технократичних аспектів генези людської цивілізації. Обґрунтовано, що такі цінності не є константою, а зазнають змін на рівні суспільної та індивідуальної свідомості під впливом поліпшення або погіршення умов життєдіяльності соціуму. Зокрема, цінності постіндустріального суспільства трансформуються у напрямі зменшення ролі інструментальної раціональності, домінуючими стають цінності постмодерну (демократії та рівноправності).

Розділ 3 «Онтологічні особливості права в інформаційному суспільстві на глобальному, регіональному та національному рівнях» присвячений висвітленню особливостей західного варіанту інформаційного суспільства, розвитку інформаційного суспільства в розвинених азійських країнах та становленню інформаційного суспільства у країнах Центральної і Східної Європи. Автором доведено, що спільною рисою для всіх держав сьогодні є інтенсивний поділ соціуму на два основних класи – клас інтелектуалів, носіїв знань, і клас тих, хто залишається поза межами інформаційної економіки, панівним товаром якої стала інформація. Одним із наслідків такого розмежування є зверхнє ставлення представників інтелектуальної еліти до людей, некомпетентних в галузі ІТ, що, в свою чергу, спричиняє розповсюдження кіберзлочинності.

У розділі 4 «Філософсько-правове осмислення ролі міжнародних інституцій, держави і права у формуванні інформаційного суспільства» охарактеризовані теоретичні передумови формування правовідносин в інформаційну епоху, міжнародно-правові норми щодо розвитку інформаційного суспільства, законодавче регулювання інформаційного суспільства в країнах із прецедентною та континентальною системами права, а також в окремих країнах – колишніх республіках СРСР.

Акцентовано, що переваги концепції інформаційного суспільства у реальному житті натикаються на досить чисельні випадки асоціальної поведінки його суб'єктів. Причинами цього негативного соціально-політичного явища є: наявність конфлікту між ідеологічною спрямованістю концепції інформаційного суспільства та прагматичним характером дій значної частини його користувачів; широке використання технологій віртуальної реальності з метою заподіяння шкоди військовій безпеці та суверенітету іншої держави, економічній, політичній та іншим сферам життєдіяльності суспільства.

Розділ 5 «Онтологія розвитку інформаційного суспільства в Україні» містить узагальнення стосовно інтегративних та наднаціональних тенденцій розвитку інформаційного суспільства, правових та етичних проблем регулювання мережі Інтернет, електронного урядування та особливостей його законодавчого регулювання в Україні, негативних і позитивних наслідків подальшого розвитку інформаційного суспільства. Зокрема, наголошується на необхідності протидії небезпечній для світового співтовариства тенденції розчинення локальних цивілізацій в уніфікованому за західним зразком глобальному інформаційному суспільстві. Такому стану речей сприяють глобалізація економіки та технологій під контролем транснаціональних корпорацій та світових фінансових центрів; глобалізація інформаційних потоків через інформаційні транснаціональні корпорації; домінування єдиної «наднаціональної» держави, яка прагне перебудувати за своїм баченням увесь геополітичний простір.

Таким чином, результати значного за обсягом та глибокого за змістом дослідження теорії та практики інформаційного суспільства дозволи автору зробити обґрунтовані висновки щодо необхідності удосконалення як філософського-правового обґрунтування його засад, так і реформування законодавства, яким врегульовано вітчизняну інформаційну діяльність. Висновки дисертації свідчать про завершеність роботи та наявність суттєвого доробку в галузі філософії права, окреслюють перспективи подальшого дослідження та впровадження одержаних результатів.

Водночас, вбачається за доцільне висловити міркування щодо тих моментів, які можуть стати предметом дискусій на захисті дисертації.

1. Автор має сенс, стверджуючи про наявність тенденцій щодо взаємодії у межах інформаційного суспільства науки і релігії. Однак, враховуючи неоднозначне сприйняття у наукових колах чинників трансформації психотипу людини, досить часто орієнтованої на некритичне сприймання світоглядних орієнтирів і засвоєння стереотипів мислення,

було б важливим більш детально висвітлити можливі наслідки зазначених тенденцій. У цьому контексті не слід забувати про споконвічне протистояння класичної науки (Г. Галілей, Дж. Бруно, М. Коперник), яка крихта за крихтою здобувала інформацію про побудову Всесвіту, з теологією, філософські засади якої ґрунтувалась виключно на релігійних догмах. Саме тому поступові кроки на зближення цих колись непримиренних позицій у межах інформаційного суспільства мають важливе значення для розуміння подальшої генези людської цивілізації.

2. Звертаємо увагу дисертантки на формулювання у підрозділі 1.2, згідно з яким для «...досягнення бажаного результату слід застосовувати *метод поєднання* позитивістського та *jus-натуралістичного* підходу до аналізу об'єкта і предмета дослідження». Більш правильно було б вказати, що «застосовувався як позитивістський, так і *jus-натуралістичний* підходи до аналізу об'єкта і предмета дослідження», оскільки у філософській літературі поняття «метод поєднання» різних підходів, як правило, не застосовується.

3. Дещо сумнівною вбачається теза, згідно з якою «...конституційні цінності повинні мати наднаціональний та аполітичний характер на зразок біблійських заповідей, що існували й існуватимуть незалежно від державного устрою та національних особливостей». На наш погляд, конституція будь якої країни є, насамперед, політичним документом або, за Ж. Ж. Руссо «суспільним договором» між населенням та владою й, відповідно, не може не враховувати морально-етичних, звичаєво-ментальних, культурних та інших цінностей, які сформувалися етносом за весь період його існування.

4. Значно підсилило б в цілому позитивне враження від роботи дослідження дисертанткою питання щодо співвідношення наукових категорій «громадянське суспільство» та «інформаційне суспільство», а також взаємодії цих явищ соціальної дійсності.

5. У дисертаційному дослідженні дисертантка неодноразово акцентує увагу на відповідних ризиках та викликах функціонування сучасного інформаційного суспільства. У зв'язку з цим, хотілося б дізнатися думку авторки дисертаційного дослідження щодо шляхів протидії негативним тенденціям розвитку інформаційного суспільства в Україні в майбутній перспективі.

Вищенаведені дискусійні моменти не ставлять під сумнів значущість основних положень роботи і не знижують загальної позитивної оцінки дисертації. Основні завдання, сформульовані автором, слід оцінити як вирішені.

Враховуючи викладене, можна зробити обґрунтований висновок, що дисертаційне дослідження Кушакової-Костицької Наталії Вадимівни на тему: «Філософсько-правові засади становлення і розвитку інформаційного суспільства в Україні», подане на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – «філософія права», відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567, зі змінами, а його авторка – Кушакова-Костицька Наталія Вадимівна – заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:
Завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
академік НАПрН України

[Handwritten signature]
Оніщенко Н.М.
[Handwritten signature]

Н. М. Оніщенко